

Отримано: 21 лютого 2022 р.

Прорецензовано: 28 лютого 2022 р.

Прийнято до друку: 4 березня 2022 р.

e-mail: torchynskaN@khmnu.edu.ua

DOI: 10.25264/2519-2558-2022-13(81)-325-329

Торчинська Н. М. Ендофазне мовлення в постмодерному дискурсі (на прикладі повісті С. Андрухович «Фелікс Австрія»). *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2022. Вип. 13(81). С. 325–329.

УДК: 821.161.2-34'42

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6182-0027>

Торчинська Наталія Миколаївна,
кандидат філологічних наук, доцент,
Хмельницький національний університет

ЕНДОФАЗНЕ МОВЛЕННЯ В ПОСТМОДЕРНОМУ ДИСКУРСІ (НА ПРИКЛАДІ ПОВІСТІ С. АНДРУХОВИЧ «ФЕЛІКС АВСТРІЯ»)

У статті проаналізовано праці, об'єктом вивчення яких стали різні форми репрезентації невластне прямого мовлення на прикладі українських та іноземних художніх дискурсів. Звернення до внутрішнього світу людини, неоднозначність її думок, почуттів, поведінки і спонукає письменників до вибору певного стилю викладу, де важливу роль відіграють ендофазні, тобто внутрішні, невластне прями, форми мовлення дійових осіб. Відсутність у наукових розвідках єдиного чіткого структурування, типології і визначення сутності невластне прямого мовлення зумовлена постійною еволюцією художнього мовлення, індивідуальними стилями письменників, які навіть у межах власних творів можуть варіювати способи репрезентації чужої мови. Мета статті – схарактеризувати специфіку побудови невластне прямого мовлення, з'ясувати функції ендофазних форм, які використала в романі «Фелікс Австрія» Софія Андрухович. При аналізі увагу зосереджено на таких аспектах, притаманних оформленню й виокремленню внутрішнього мовлення в постмодерному дискурсі: синтаксичному (наявність специфічних синтаксичних конструкцій), лексичному (використання суб'єктивно-оцінних лексем із позитивною та негативною конотацією), морфологічному (вживання відповідних вербально-прономінальних одиниць), структурному (репрезентація певною кількістю речень – від синтаксично нечленованих конструкцій до складного синтаксичного цілого). Отже, ендофазне мовлення в досліджуваному романі спрямоване на усвідомлення свого «Я», пізнання внутрішнього світу, визначення власного місця в соціумі, намагання віднайти мотивацію як власних вчинків, так і представників оточення.

Ключові слова: дискурс, постмодернізм, ідіостиль, невластне пряме мовлення, ендофазні форми, внутрішнє мовлення, комунікативний акт.

Nataliia Torchynska,
PhD of philological sciences, Assistant Professor,
Khmelnitskyi National University

ENDOPHASE FORM OF SPEECH IN POSTMODERN DISCOURSE (BY THE EXAMPLE OF THE STORY OF S. ANDRUKHOVYCH “FELIX AUSTRIA”)

The article deals with the works, the objects of which are different forms of improper direct speech representation by the example of Ukrainian and foreign language artistic discourses. Turning to human inner world, the ambiguity of his thoughts, feelings, behavior encourages writers to choose a certain style of presentation, where endophasy, ie internal, improperly direct, forms of actors' speech played an important role. The lack of single clear structure, typology and definition of the essence of improper direct speech in scientific research is due to the constant evolution of artistic speech, individual styles of writers who, even in their own works, can change the ways of representing a foreign language. The purpose of the article is to characterize the specifics of improper direct speech construction, to find out the functions of endophasy (inner) forms which Sofia Andrukhovych used in the novel “Felix Austria”. The analysis focuses on the syntactic (availability of specific syntactic constructions), lexical (the use of subjective-evaluative lexemes with positive and negative connotations), morphological (the use of appropriate verbal-pronominal units), structural (representation of a certain number of sentences – from syntactically unarticulated construction to a complex syntactic integer) aspects that are inherent in the design and separation of inner speech in postmodern discourse. Thus, endophasy (inner) forms of speech in the novel is aimed at understanding their “I”, knowledge of the inner world, determining their own place in society, trying to find motivation for their own actions and people around them.

Key words: discourse, postmodernism, idiostyle, improper direct speech, endophasy (inner) forms, inner speech, communicative act.

В епоху глобалізації взаємозв'язок духовних, освітніх та наукових чинників зумовлює як активне, так і пасивне взаємопроникнення не лише нових технологій, методів і засобів комунікації, а й самобутніх культур, мистецтв і видів мислення, що відображається в постмодерних текстах, яким притаманна неоднорідність, різноманітність, мінливість, але водночас закономірність і непередбачуваність вибору репрезентації дійсності (Torchynska, 2021: 256–257). Сучасний художній дискурс здебільшого має антропоцентричне спрямування, що дозволяє вивчати мову в комунікативно-прагматичному аспекті, зосереджуючись на її взаємозв'язках з емоційною сферою людини та особливостях їх вербалізації з допомогою лексико-стилістичних, структурних, змістових і синтаксичних засобів. “Антропоцентризм художнього тексту в такому дослідницькому аспекті визначається взаємодією багатьох особистісних центрів: автора-адресанта, героя-суб'єкта мовлення, читача-інтерпретатора...” (Семенюк, 2006: 4).

Невід'ємним елементом будь-якого тексту є різні форми передачі чужого мовлення – монологи, діалоги, полілоги, пряма / непряма / невластне пряма мова (НПМ), цитати тощо, які максимально точно відтворюють живомовну комунікацію в художньому стилі і сприяють увиразненню ідіостилу автора. Чільне місце в постмодерній прозі посідають такі форми, як невластне пряма мова, внутрішній монолог, вільна непряма мова, розмовна непряма мова, які кількісно переважають інші способи репрезентації чужого мовлення, що і виокремлює сучасний стиль оповіді. Як зауважують науковці, “реципієнт постмодерністського тексту трансформується: з одного боку, він стає співучасником дискурсивного процесу, занурюється до інтертексту, а з іншого – його знання фрагментарні, процес декодування ускладнений, тому й народжуються нові семантичні рівні інтерпретації тексту, не закладені автором” (Кондратенко, 2014: 121).

Саме звернення до внутрішнього світу людини, неоднозначність її думок, почуттів, поведінки і спонукає письменників до вибору певного стилю викладу, де важливу роль відіграють ендозфазні, тобто внутрішні, невласне прямі, форми мовлення дійових осіб.

У другій половині ХХ – на поч. ХХІ ст. праці, присвячені визначенню функцій, структури, місця невласне прямої мови, внутрішнього мовлення в художньому дискурсі, у репрезентології становили значну частку, причому джерелом дослідження була українська, російська, романо-германська Література (О. О. Андрієвська, М. І. Близнюк, Є. О. Гончарова, Т. В. Замкова, Н. Ф. Королевич, К. Я. Кусько, О. С. Полташевська, М. С. Поспелов, В. Л. Рінберг, М. М. Федорчук, Г. М. Чумаков, Г. Г. Ярмоленко та ін.). До питання про невласне пряме мовлення в сучасній лінгвістиці науковці звертаються, досліджуючи переважно англійський дискурс (А. Л. Арцишевська, І. А. Бехта, І. А. Блинова). Водночас фіксуємо низку праць, де джерелом вивчення стали твори українських письменників. Так, лінгвостилістичні аспекти інтерпретації внутрішнього мовлення на прикладі різних творів ХХ ст. (Б. Антоненка-Давидовича, І. Костецького, Ю. Іздрика) ґрунтовно дослідила В. Я. Семенюк (Семенюк, 2006); вільну пряму мову, внутрішню пряму мову, або внутрішній монолог, невласне пряму мову, вільну непряму мову, тематичну мову, включену пряму мову на матеріалі роману Любові Голоти “Епізодична пам’ять” і творів Степана Процюка схарактеризувала Л. В. Шитик (Шитик, 2011; Шитик, 2017).

Теоретичне спрямування маюта наукові розвідки Л. В. Замкової, яка зробила спробу систематизувати різні підходи до тлумачення понять ‘внутрішнє мовлення’ і ‘невласне-пряма мова’, зазначивши, що конструкції з чужим мовленням “в лінгвопрагматичній розгляді як комунікативну стратегію перемикання кодів мовлення й мовця і позначають терміном “внутрішнє мовлення”, а в лінгвостилістиці – “невласне-пряма мова”” (Замкова, 2007: 103).

На початку ХХІ ст. низку праць щодо когнітивно-комунікативної специфіки оповідного дискурсу та характеристики мовленнєвих форм у дискурсних зонах наратора й персонажа в англійській художній прозі періоду модернізму й постмодернізму запропонував І. А. Бехта, зауваживши, що “форми дискурсної зони наратора є способами художнього викладу, форми дискурсної зони персонажа – засобами мовлення” (Бехта, 2010: 4). Зокрема, в авторефераті дисертації автор детально схарактеризував такі форми чужого мовлення в сучасних англійських творах, як пряме, непряме й невласне пряме, зазначивши, що вони досить відрізняються від звичної нам репрезентації, оскільки відбувається взаємопроникнення, контамінація форм, протиставлення дискурсних зон наратора й персонажа, що зумовлене насамперед психологізацією літератури, яка постійно еволюціонує. Так, відповідно до структурно-семантичної організації, на думку І. А. Бехти, невласне пряма мова “розпадається на зовнішнє (екзофазне) і внутрішнє (ендофазне) мовлення / думка. ... зовнішнє невласне-пряме мовлення (фактичне): → тематичне, приховане, цитатне, мовлення у мовленні та внутрішнє невласне-пряма думка (основа внутрішнє мовлення): → внутрішні рефлексії, внутрішній монолог/ діалог, потік свідомості, думка в думці” (Бехта, 2010: 24). Отже, невласне пряме мовлення набагато складніше за способом вираження й виявлення його в контексті, ніж пряме й непряме, позаяк воно покликане передати емоції персонажа або автора, мисленнєво-мовленнєву експресію, певну комунікативну настанову. “Невласне-пряме мовлення за своєю природою і текстовим статусом покликане вмщати елементи і логічного, і емоційного осмислення естетично значущого факту” (Бехта, 2010: 25).

У зарубіжному мовознавстві своєрідне узагальнювальне дослідження провела І. І. Ковтунова, яка, проаналізувавши праці В. В. Виноградова, присвячені лінгвістиці художнього мовлення, окреслила проблему функціонування невласне прямого мовлення, зауваживши, що “відтворення подій із погляду їхнього сприйняття і переживання персонажем тягне за собою і введення елементів внутрішнього мовлення персонажа в оповідь автора” (Ковтунова, 2002: 66).

Об’єктом нашого вивчення стали конструкції з ендозфазним мовленням у романі Софії Андрухович “Фелікс Австрія”, що є яскравим репрезентантом літератури епохи постмодернізму, якій притаманні нові, нестандартні форми побудови дискурсу. На особливість стилю авторки свого часу в рецензії звернув увагу Я. Поліщук, виокремивши “розлогі синтаксичні конструкції, що творять плавну та пластичну оповідь, збагачену численними (нерідко аж занадто) побутовими деталями. Слабше з побудовою діалогів, яким нерідко бракує життєвості та драматизму. Проте назагал оповідна техніка Софії Андрухович – будова фрази, ритміка тощо – вироблена” (Поліщук, 2016: 214). Метою статті стала характеристика різних типів невласне прямого мовлення та з’ясування їхньої функції в постмодерному тексті. Для реалізації поставленої мети слід розв’язати такі завдання: 1) з’ясувати стан вивчення ендозфазного мовлення в сучасній лінгвістиці; 2) означити сутність поняття ‘невласне пряма мова’ та його різновидів; 3) проаналізувати форми вираження невласне прямого мовлення в романі С. Андрухович (цитувати будемо за джерелом (Андрухович, 2014)).

Отже, як свідчить наукова Література, “конструкції з невласне прямою мовою (невласне прямим мовленням) є особливим стилістичним прийомом художньої літератури. Вони поєднують чуже мовлення з авторським без помітного їхнього розрізнення. Це так звана внутрішня мова (внутрішнє мовлення), що допомагає автору передати почуття своїх героїв, їхні думки, прагнення. Особливістю невласне прямої мови (невласне прямого мовлення), або вільної непрямої мови (вільного непрямого мовлення), є те, що вона певною мірою зберігає порядок слів, інтонацію, дослівні вислови, емоційність мовлення персонажів” (Загнітко, 2009: 113).

Незважаючи на таку кількість досліджень, у наукових джерелах відсутній єдиний підхід до трактування термінів на позначення внутрішнього мовлення, що свідчить про складність типологізації невласне прямого мовлення, особливо якщо розглядати його у структурі сучасних художніх дискурсів. “Це проявляється з огляду на багатство форм цього способу репродукції персонажного дискурсу, завдяки яким відстежуємо не лише творчу індивідуальність, а й новаторство стилю” (Бехта, 2003: 3).

На розгалуженості термінології наголошує і В. Я. Семенюк, яка, трактуючи внутрішнє мовлення як “одну з форм мисленнєвої діяльності зі своєрідним скороченим, згущеним, предикативним синтаксисом, що є відображенням внутрішньої напруженості й динаміки думки” (Семенюк, 2006: 4), пропонує розглядати його в трьох аспектах: 1) семантичному (взаємозв’язок із мовною дійсністю); 2) граматичному (синтаксичному) (взаємозв’язок зі структурою мовомислення); 3) художньо-прагматичному (взаємозв’язок із суб’єктом мовлення, адресатом, читачем-реципієнтом) (Семенюк, 2006: 5).

Таким чином, виникає потреба вивчити й описати лінгвістичні особливості репрезентації процесів мислення (ендофазного мовлення), а невласне пряма мова і є тим своєрідним художнім прийомом, який вербалізує сприйняття, погляди,

переконання як персонажа, так і авторського ставлення до висловлюваного, яке передається через дійову особу, тобто можемо говорити про інтерференцію 'автор – наратор'. Функцію такого оповідача в повісті С. Андрухович виконує Стефанія Чорненько, від імені якої письменниця подає психологічну історію родини Аделі Ангер. "Упроваджуючи Стефу в роль оповідача, авторка вдалася до цікавої спроби змодельовати свідомість такої героїні" (Поліщук, 2016: 220), що й бачимо на прикладах невластиве прямої мови, які допомагають розкрити внутрішній світ головної героїні та зрозуміти її вчинки (тут і далі цитуємо за електронним джерелом, у якому відсутня нумерація): *Тепер згадати про це смішно й соромно. Чому було так заздрити? Ми з Аделею – не подруги, не сестри. Немає такого слова, що могло б описати зв'язок, яким ми зшиті* (Андрухович, 2014).

Стиль письменниці пропонує своєрідну інтерференцію суб'єктно-об'єктної оповіді, де внутрішнє мовлення наратор вербалізує у формі невластиве прямої мови, яка й передає емоційність та особливості світосприйняття Стефи, її рефлексію стосовно ситуації, у якій потрапляє вона або найближче оточення: *Поводиться так, наче це не він прийшов у наше з Аделею життя, поки я мовчки й покірно відійшла набік, згорнувши себе, мов килим, – а навпаки.*

Що я зробила йому? За що він так мене не терпить?

І яка ж у мене нікчемна натура! Замість того, щоб податись світ за очі – у монастир, у компаньйонки якіїсь старій панні чи на іншу службу – я нескінченно терплю ці приниження, переживую свій біль і тиснуся по кутках, як встоє побитий собака, який облизує руки господареві. Але як я піду? Як покину Аделю? Адже ж вона пропаде без мене! Безпорадна і квола, з вічною анемією та мігрєнями, нездатна навіть яйця на м'яко собі зварити, вона загине, зачахне або, що найімовірніше, через неспроможність давати собі раду навіть у найпростішому зазнає якогось страшного каліцтва чи спричиниться до жахливої катастрофи: спалить будинок, обвариться окропом, відітне собі руку сокирою і стече кров'ю (Андрухович, 2014).

Саме завдяки елементам невластиве прямого мовлення у структурі розповіді, де часто відтворено манеру дійової особи говорити, письменник яскраво передає індивідуальність свого персонажа, змальовує його характер, ставлення до оточення, його життєву позицію, які можуть не проявлятися, наприклад, в авторських описах або в інших різновидах передачі чужого мовлення.

Часто виникають проблеми щодо розмежування невластиве прямого мовлення і безпосередньої розповіді наратора (у контексті нашого дослідження – Стефи Чорненько). Тому до уваги беремо такі аспекти: 1) синтаксичний (полягає в наявності питальних та окличних речень, риторичних фігур (риторичних запитань, заперечень, звертань), повторів, діалогованого мовлення, приєднувальних конструкцій, еліпсів тощо); 2) лексичний (зумовлений використанням суб'єктивно-оцінних лексем із різною конотацією, що репрезентують ставлення до особи, подій, ситуації, про які йдеться в оповіді); 3) морфологічний (базується на використанні відповідних вербально-прономінальних одиниць (дієслів із темпоральною семантикою, особових займенників, а звідси й односкладних особових речень), що чітко вказують на 'мовлення в мовленні', 'думку в думці' наратора); 4) структурний (репрезентується одним-двома реченнями на початку або вкінці певного мовленнєвого відрізка – т. зв. 'малоформатна рефлексія' (Шарапова, 2001: 167–168); середнє за обсягом висловлювання, яке певною мірою розкриває психологію оповідача, дійових героїв, – внутрішнє мовлення; великий відрізок мовлення, часто побудований хаотично, із великою кількістю лексико-граматичних елементів, що вказують на специфічність тексту й вирізняють його із-поміж інших типів художнього дискурсу, – т. зв. 'потік свідомості' (І. Бехта)).

Однією із синтаксичних ознак вважаємо діалогізацію невластиве прямого мовлення, коли наратор у процесі оповіді починає внутрішню комунікацію, здебільшого питального спрямування, і, звісно ж, не отримує відповіді: *Як так: із рідкої води й оливи, які ненавидять одна одну навзаєм, ставало щось зовсім третє, щось таке відмінне? Звідки брались ці інші властивості, адже ні вода, ні олива не пінилися, не відхищали бруду?* або дає її сам: 1. *Але всередині палахкотіло щось теплим вогнем, і певної миті я зрозуміла, що посміхаюсь. Чим я не така, як цей канал. Чим я не Маленький Дунай. Течу собі, люблю Аделю* (Андрухович, 2014). 2. *Петро лається на робітників: "Шляк би їх трафив, тих андрусів". А що тепер вже їм скажеш? Лови вітру в полі. Тим більше, що зливи цього місяця перестали бути зливами. Вода просто стоїть у повітрі, вдень і вночі, і підводні течії луплять по даху і стінах, розгойдують дім, ладні от-от вирвати його з корінням* (Андрухович, 2014).

Чільне місце посідають приєднувальні конструкції, переважно представлені складними реченнями: *Відтоді доктор ішов стежиною обачно, наче щойно навчився ходити. Навіть купив собі цівка зі зручним округлим руків'ям. Щоразу він хвилювався так, аж пітніли долоні, так, ніби йшов на перше побачення. Щоразу в грудях і шлунку клубочилось солодкаво-нудотне передчуття, викликане інтригою: яку частину його Терези відкрив сьогодні Петро? Ще одне пасмо волосся, летке, мов тополиний пух, розслабленість в кутках вуст схиленої набік голови, випуклу жилку на скроні, яка, здавалося, навіть билась, якщо пильно придивитись, затамувавши подих?* (Андрухович, 2014).

Досліджуючи праці, присвячені функціонуванню різних форм невластиве прямого мовлення в художньому дискурсі, робимо висновок, що основне завдання автора / наратора / дійової особи, в уста яких вкладено вищезгадані варіанти чужого мовлення, – це за допомогою низки лінгвістичних засобів передати рефлексію внутрішнього героя, тобто його намагання пізнати внутрішній світ, проаналізувати ситуацію, зробити спробу розв'язати певні проблеми, переважно власні, шляхом самоспостереження, самопізнання, самозвинування або ж, навпаки, через пошук винного у соціумі.

Найчастіше фіксуємо невластиве прямі конструкції, які вказують на:

– метафоричне порівняння себе з тваринним світом: *З великими труднощами переводжу невидючі очі на вишкірену єврейку, а тоді знову зазираю до риби. О, чим я тепер від неї відрізняюсь: так само нажахана, так само отупіла, так само, як і їй, мені бракує повітря* (Андрухович, 2014);

– звертання до самої себе, спонування до дії: *Я навіть відчула приплив бадьорості та веселощів, що трапляється зі мною не так часто. Стефію, думала я, берися до роботи, зготуй таких ливів, щоб панство від того смаку тарілки поз'їдало. Влаштуй їм таку гостину, щоб панотець пошкодував, що не ти стала його женою, думала я і шкірилась сама до себе, хвацька та брава, відчуваючи, як вогонь нетерпіння розгорасться в руках і в попереку, як мені вже хо-*

четься братися за приготування, аби все було досконало (Андрухович, 2014). На внутрішнє мовлення вказують конструкції *я думала, які підсилюють ендофазність повідомлюваного;*

– думки про самогубство: *Перед очима зблиснув щойно вчора загострений ніж, яким я забивала рибу. Ось воно, ось. Єдиним точним і твердим рухом черкнути собі по горлу. Я очам в Аделі. І бодай на півмиті перед тим, як світло остаточно загасне, побачити нарішні на її обличчі спалах, якого мені так праглося.*

Не чуючи себе, я помчала додолу сходами (Андрухович, 2014).

Ендофазному мовленню притаманне використання експресивної лексики, яка підсилює інтенсивність вираження почуттів, емоцій, відображає позитивну чи негативну оцінку, здатна викликати уявлення й асоціації: *Я вилась навколо неї ластівкою. Накрутила разки перлів на її білосніжну шию, вклала коси вигадливим вихором, увіткнула у них тризубий гребінець із храму і тонкого кольорового скла: цикаду на гілці з вишневим цвітом. Що ще зробити з мосю кралечкою, щоб вона засліпила всім очі, щоб усі побачили, щоб зрозуміли, яка вона в мене є* (Андрухович, 2014).

Паралельно стосовно тієї ж Аделі Стефа використовує і лексеми та словосполучення з негативною конотацією: *Я вилетіла сходами нагору і стала навпроти неї. Яку палючу ненависть відчувала я до цієї жінки, яку відразу: це примхливе верхнє обличчя, це дурнувате біле волосся, ця пещена шкіра; що за глупа безголова коза, що за нахита дрантя манірна вертихвістка! Та вона тільки й знає, що думати про вбрання й веселощі; ніколи не чула у своїх грудях найменшої щирості, чи вдячності, чи любові. Усе тільки мною витирати болото й урину, усе тільки принижувати та їздити верхи.*

З якою легкістю, без жодного вагання тієї миті я могла штовхнути її додолу сходами (Андрухович, 2014). Якщо перше речення належить до звичайної оповіді, то наступні безпосередньо відтворюють ендофазне мовлення оповідачки, побудоване з використанням інфінітивних конструкцій, що підсилюють її незадоволення ситуацією.

Отже, можемо підтвердити думку І. А. Бехти, що “через ендофазне НІМ досягається ефект психологізації прози в межах збереження прагматичної орієнтації на “співпереживання” читача...” (Бехта, 2010: 26).

Експресія підсилюється різними засобами, із-поміж яких виокремлюємо однорідні члени речення та редуновані дієслівні форми, які нагнітають емоції, створюють своєрідну психологічну напругу для читача: *А ця східна – як вже вона вилася навколо мене, як плазувала! Щось лопотіла про свої легковажні настрої, про жартівливі поров, про те, що нікого не хотіла образити, що навіть і подумати не могла, як така найвна річ може так глибоко когось вразити. Я не хотіла її слухати і не слухала. Відверталась, виходила, накривала голову периною. Свистіла, музикала, лялалась собі під ніс. Або просто вимикала її голос. Це робиться дуже просто. Не хочеш чути – не чуєш. Не хочеш бачити – не бачиш. І не треба жодного гіпнозу, не треба жодних святих образів* (Андрухович, 2014). Саме дієслівна парцеляція і привертає увагу, виконуючи ритмомелодійну і змістопідсилювальну функції в конструкціях із невластивим прямим мовленням.

На підсилення емоційності внутрішнього мовлення також вказують і службові частини мови та вигуки. У нашому випадку це вигук **О**, що передає очікування оповідачем негативної дії з боку персонажа: *Аделя, очевидно, прочитала щось страшне на моєму обличчі, бо раптом безтурботна посмішка затремтіла і з-за неї виступила тінь дитячого переляку. В очах заблищали сльози. **О, зараз почне свою улюблену гру: буде плакати й заламувати крила*** (Андрухович, 2014), або як заперечна частка, яка є в прямим репрезентантом ендофазного мовлення, оскільки без неї ця конструкція сприймалася б як продовження розповіді Стефи для читача, але ніяк не як невластиве пряме мовлення: *У священникові було щось таке ж сильне й неземне: якась магічна міць, що примушувала тверді предмети розчинятись у повітрі, а невисловлені почуття й погляди робила фізичними, відчутними на дотик. **Ні, отець мав у собі щось іще набагато потужніше, щось надлюдське.***

Невже я знала цю людину раніше? (Андрухович, 2014).

Як свідчать запропоновані зразки, внутрішнє мовлення своїм змістом наближене до психологічної категорії, покликаної передавати емоційний стан, думки, переживання.

Візуальним показником невластиве прямого мовлення в синтаксичному аспекті стає система розділових знаків. Хоча пунктуаційно невластиве пряме мовлення ніяк не виділяється (на відміну від цитат, діалогів і полілогів, прямої й непрямой мови), проте має особливу внутрішню психолінгвістичну структуру й часто, виступаючи окремим реченням, оформлюється як оклична або питальна синтаксична одиниця: 1. *І вже тільки сміюся, коли чиясь бабуся пригадує, як повз коломийську ратушу пустили льокальку, що мусила раз по раз зупинятися, аби з колії забралися люди разом зі своїми козами. **Як же тоді було дико і темно!*** 2. *Їх треба було навчати найпростіших речей: як наймудріше доглядати за худобою, за лісом, за землями, за своїми будинками і за собою. **Де б вони були без ріпаку, хмелю, румбамбару, без кольорової конюшини?*** (Андрухович, 2014).

Подієкуди невластиве пряме речення можуть бути й частиною складного речення: *Хоч я й ніколи не купую нафти в трейслернях, ніколи не ходжу до дрібних складів – **та невже ж навіть брати Габери взяли за шахрайство? Якщо так, я не знаю, куди котиться цей світ*** (Андрухович, 2014).

До невластиве прямого мовлення відносимо і вставні та вставлені конструкції, які передають нараторські зауваження, ставлення, емоційну оцінку, додаткову інформацію: 1. *Навпроти починається будівництво греко-католицької семінарії. Землю купив і переписав для цієї потреби владика Андрей, **дай йому, Боже, здоров'я. Як би йому посмакували мої бішкєптові тістечка з абрикосами!** Треба буде спробувати передати якось Петром. Чи, може, навіть отцем Йосифом, коли нагодую його линами* (Андрухович, 2014); 2. *Всі вони були мені на одне лице: брудні їхні коміри й вуха викликали огиду (**про яку там гігієну вони сперечались? Їх усіх слід було випрати в карболіці!**), голоси – надламані від хвилювання, надто гучні – зливались у безформну какофонію; і тхнуло від цих недоладних студентів, як від кролів у прілій соломі* (Андрухович, 2014).

Ендофазне мовлення наявне і в структурі конструкцій із прямою мовою, зокрема у словах автора. Частіше це прості або складні речення: *“Іванко, вам води чи компоту? – Петро сміхотворний, коли намагається бути таким ввічливим. **Такого в людях я теж не приймаю. Будь уже таким, як ти є: грубим, різким, безцеремонним.** – Стефо, компот із порічок? Іванко, з порічок компот! Дуже корисний, вітаміновий. Стефо, чому ти стоїш? Сідай уже, заради Бога”* (Андрухович, 2014), проте фіксуємо і слова-речення: *“Сідай, Стефю!” – поплескала по сидінні поруч із собою Аделя. Я бачила з її лисячого личка, яка вона задоволена з ситуації. Моя Аделя страх любить різні інтриги й пікантерії. **А тут таке. Ще б пак.** Аж розцвіла. Наповнилась життям, запульсувала соками* (Андрухович, 2014).

Отже, як свідчать приклади з повісті С. Андрухович, ендофазне мовлення персонажа репрезентується як процес, який не має кінцевої відповіді. Хоча іноді невласне пряме мовлення будується у вигляді самодіалогу (наратор ставить питання і сам на них відповідає), проте в більшості випадків маємо рефлексію Стефи, спрямовану на усвідомлення свого “Я”, пізнання внутрішнього світу, визначення власного місця в соціумі загалом і в сім’ї Аделі зокрема, намагання віднайти мотивацію як власних, так і вчинків різних представників її оточення. А такий спосіб внутрішнього мислення персонажа здебільшого будується у вигляді внутрішнього монологу, що також є складником невласне прямого мовлення в художньому тексті. Що стосується відсутності в наукових розвідках єдиного чіткого структурування, типології і визначення сутності невласне прямого мовлення, то це зумовлено постійною еволюцією художнього мовлення, індивідуальними стилями письменників, які навіть у межах власних творів можуть варіювати способи репрезентації чужої мови, про що й свідчить ідіостиль Софії Андрухович, у якому в перспективі плануємо схарактеризувати комунікативні інтенції, що впливають на особливості й специфіку репрезентації комунікативних актів.

Література:

1. Андрухович С. Фелікс Австрія. Львів : Видавництво Старого Лева, 2014. URL : https://royallib.com/read/andruhovich_sofya/felks_avstrya.html#0 (дата звернення: 1.12.2021).
2. Бехта І. А. Оповідний дискурс в англомовній художній прозі: типологія та динаміка мовленнєвих форм : автореф. дис. ... доктора філол. наук : 10.02.04. – германські мови. Львів, 2010. 36 с.
3. Бехта І. Функціональний аспект ендофазних форм невласне прямого мовлення в англомовному художньому дискурсі. *Записки з романо-германської філології*. Одеса, 2003. № 14. С. 3–14.
4. Загнітко А. Український синтаксис: теоретико-прикладний аспект. Донецьк, 2009. 137 с.
5. Замкова Т. В. Внутрішнє мовлення як вияв невласне-прямої мови. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова*. Серія 10. Проблеми граматики і лексикології української мови. 2007. Випуск 3. С. 103–110.
6. Ковтунова І. І. Проблема несобственно-прямой речи в трудах В. В. Виноградова. *Вопросы языкознания*. 2002. № 1. С. 65–71.
7. Кондратенко Н. Специфіка інтертекстуальної номінації в модерністському і постмодерністському художньому тексті. *Рідний край*. 2014. № 2 (31). С. 120–123.
8. Поліщук Я. Роман про примарність щастя, Софія Андрухович. Фелікс Австрія: роман. – Львів : Видавництво Старого Лева, 2015, 288 с. (рецензія). *Polonistyczno-Ukrainoznawcze Studia Naukowe*. 2016. Vol. 2. С. 213–222. URL : <https://marszalek.com.pl/between/2016/13.pdf> (дата звернення: 12.12.2021).
9. Семенов В. Я. Внутрішнє мовлення: лінгвостилістичні аспекти інтерпретації української художньої прози ХХ століття: автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. – українська мова. Київ, 2006. 20 с.
10. Шарапова Ю. В. Несобственно-прямая речь в функционально-коммуникативном и структурно-семантическом аспектах: дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.04 – германские языки. Санкт-Петербург, 2001. 197 с.
11. Шитик Л. Синкретизм конструкцій із чужою мовою. *Лінгвістичні студії*. 2011. Випуск 22. С. 229–237.
12. Шитик Л. В. Синкретизм способів передавання чужої мови в ідіостилі Степана Процюка. *Linguistic Bulletin*. 2017. С. 15–23.
13. Torchynska N., Shymanska V., Gontsa I., Dudenko O. Intertextuality as an Integral Component of the Modern Ukrainian Discourse (on the Example of Literary and Journalistic Styles). *Postmodern Openings*. 2021. № 12 (4). С. 255–271. URL : <https://doi.org/10.18662/po/12.4/373> (дата звернення: 18.01.2022).

References:

1. Andruhovich, S. (2020). Felix Austria [Felix Austria]. Available at: https://royallib.com/read/andruhovich_sofya/felks_avstrya.html#0 (accessed 1.12.2021) [in Ukrainian].
2. Bekhta, I. A. (2010). Opovidnyy diskurs v anhlomovniy khudozhniy prozi: typolohiya ta dynamika movlennyevykh form [The Narrative Discourse in the English fictional prose: typology and dynamics of speech forms]: avtoref. dys. ... doktora filol. nauk: 10.02.04. – hermans'ki movy. L'viv, 36 s. [in Ukrainian].
3. Bekhta, I. (2003). Funktsional'nyy aspekt endofaznykh form nevlasne pryamoho movlennya v anhlomovnomu khudozhn'omu diskursi [Functional aspect of endophase forms of improper direct speech in English-language artistic discourse]. *Zapysky z romano-hermans'koyi filolohiyi* [Notes on Romano-Germanic philology], Odesa, 14, 3–14 [in Ukrainian].
4. Zahnitko, A. (2009). Ukrayins'kyi syntaksys: teoretyko-prykladnyy aspekt [Ukrainian syntax: theoretical and applied aspect.], *Donets'k*, 137 s. [in Ukrainian].
5. Zamkova, T. V. (2007). Vnutrishnye movlennya yak vyvay nevlasne-pryamoyi movy [Internal speech as a manifestation of improper direct speech]. *Naukovyy chasopys Natsional'noho pedahohichnoho universytetu imeni M.P. Drahomanova. Seriya 10. Problemy hramatyky i leksykologiyi ukrayins'koyi movy* [Scientific Journal of the Mychajlo Drahomanov National Pedagogical University. Series 10. Problems of grammar and lexicology of the Ukrainian language], 3, 103–110 [in Ukrainian].
6. Kovtunova, I. S. (2002). Problema nesobstvenno-pryamoj rechy v trudakh V.V. Vynogradova [The problem of improperly direct speech in the works of V.V. Vinogradov]. *Voprosy jazykoznanija* [Linguistics issues], 1, 65–71 [in Russian].
7. Kondratenko, N. (2014). Spetsyfyka intertekstual'noyi nominatsiyi v modernists'komu i postmodernists'komu khudozhn'omu teksti [Specifics of intertextual nomination in modernist and postmodernist artistic text]. *Ridnyy kray* [Homeland], 2 (31), 120–123 [in Ukrainian].
8. Polishchuk, Y. (2016). Roman pro prymarnist' shchastya, Sofiya Andruhovich. Feliks Avstriya: roman. – L'viv: Vydavnytstvo Staroho Leva, 2015, 288 s. (retsensziya) [A novel about the illusion of happiness, Sofia Andruhovich. Felix Austria: a novel (review)]. *Polonistyczno-Ukrainoznawcze Studia Naukowe*, 2, 213–222. Available at: <https://marszalek.com.pl/between/2016/13.pdf> (accessed 12.12.2021) [in Ukrainian].
9. Semenyuk, V. Y. (2006). Vnutrishnye movlennya: lnhvostylistychni aspekty interpretatsiyi ukrayins'koyi khudozhn'oyi prozy KhKh stolittya [Internal speech: linguostylistic aspects of the interpretation of the Ukrainian artistic prose of the twentieth century]: PhD thesis abstract. Kyiv, 20 s. [in Ukrainian].
10. Sharapova, Y. V. (2001). Nesobstvenno-pryamaya rech' v funktsional'no-kommunikativnom y strukturno-semanticheskom aspektakh [Unusual-direct speech in functional-communicative and structural-semantic aspects]: PhD thesis abstract. Sankt-Peterburh, 197 s. [in Russian].
11. Shytyk, L. (2011). Synkretizm konstruksiy iz chuzhoyu movoyu [Syncretism of constructions with a foreign language]. *Linhvistychni studiyi* [Linguistic studies], 22, 229–237 [in Ukrainian].
12. Shytyk, L. V. (2017). Synkretizm sposobiv peredavannya chuzhoyi movy v idiosylii Stepana Protsyuka [Syncretism of ways of transmitting a foreign language in the idiosyncrasy of Stepan Protsyuk]. *Linguistic Bulletin*, 15–23 [in Ukrainian].
13. Torchynska N., Shymanska V., Gontsa I., Dudenko O. (2021). Intertextuality as an Integral Component of the Modern Ukrainian Discourse (on the Example of Literary and Journalistic Styles). *Postmodern Openings*, 12 (4), 255–271. Available at: <https://doi.org/10.18662/po/12.4/373>. (accessed 18.01.2022) [in English].